

Yazar/Author
Elif KUYUMCU*

Makale Adı/Article Name

Türkçenin Fonetik Poetikası: Aliterasyon ve Asonans**

Phonetic Poetics in Turkish Language: Alliteration and Assonance

ÖZ

Bir dilin sahip olduğu sesler ve seslerin arasındaki uyum, o dilin müziğini teşkil etmektedir. Türkçenin ünlü ve ünsüzleriyle repertuarı geniş bir dil olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Türkçede yazımda gösterilmeyen ancak telaffuzda farklı şekillerde kullanılan ünlüler ahengi sağlamaya hizmet ederken Türk dilinin sesler arasında uyum arayışı, şiirler dışında günlük hayatta bile müzik gibi duyulmasını sağlar. Türkçenin müziğe elverişli bu yapısı fonetik poetikası gereğidir. Güçlü bir fonetik poetikaya sahip olan Türkçe, aliterasyon ve asonans olarak adlandırılan şiirsel ses sanatlarında oldukça başarılı bir dildir. Asonans ve aliterasyon "dil sazı" gibi düşünülecek olursa ünlüler ve ünsüzler de sazın telleri olarak tahayyül edilebilir. Bu saz, sesiyle hem estetik bir duyuşa hem de psikolojik işleve zemin hazırlamaktadır. Seslerin insan psikolojisi üzerindeki etkisi ve seslerin sosyal dünyanın izlerini taşıması, en az sanatsallığı kadar önem arz etmektedir. Yansıma seslere sahip olması nedeniyle sözcüklerinde gerçeğin sesini yansıtan Türkçenin müzikalitesi, onu asonans ve aliterasyona elverişli bir dil yapan seslerinde gizlidir. Aliterasyon ve asonans genel olarak aynı sesin tekrarı olarak düşünülse de sesler arasındaki benzerliklerle de oluşturulabilir. Yapısı itibarıyla benzerlikleri destekleyen ve uygulayan Türkçe, ifade gücüyle dev bir orkestradır.

Anahtar Kelimeler: Aliterasyon, Asonans, Fonetik Poetika

ABSTRACT

The sounds of a language and the harmony between the sounds constitute the music of that language. It would not be wrong to say that Turkish is a language with a wide repertoire with vowels and consonants. While vowels, which are not shown in Turkish spelling but used in different ways in pronunciation, serve to provide harmony, the search for harmony between sounds of the Turkish language makes it sound like music even in daily life, apart from poems. This musical structure of Turkish is due to its phonetic poetics. Having a strong phonetic poetics, Turkish is a very successful language in poetic sound arts called alliteration and assonance. If assonance and alliteration are thought of as "language instruments", vowels and consonants can also be imagined as strings of the instrument. This instrument establishes the ground for both an aesthetic sense and a psychological function with its sound. The effect of sounds on human psychology and the traces of the social world of sounds are as important as their art. The musicality of Turkish, which reflects the sound of reality in its words, is hidden in its sounds, which makes it a language suitable for assonance and alliteration. Although alliteration and assonance are generally recognized as repetitions of the same sound, they can also be created by similarities between sounds. Turkish, which supports and implements similarities in terms of its structure, is a giant orchestra with its expressive power.

Keywords: Alliteration, Assonance, Phonetic Poetics

*Doktora Öğrencisi, İstanbul Aydın Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı, elifkuyumcu@stu.aydin.edu.tr ORCID: 0000-0003-1638-462X

**Elif Kuyumcu'nun "Türkiye Türkçesi Ninnilerinin Linguistik Poetikası ve Sınırdış Alanlarla Etkileşimi" adlı doktora teziyle ilişkilidir.

Extended Abstract

Turkish language is rich in sounds. However, Turkish makes a point of the harmony of sounds in both spoken and written language. Although there are eight vowels in Turkish deixis “a, e, ı, i, o, ö, u, ü”, it is possible to talk about fifteen different vowels in pronunciation with four different a, two different e, two different i, two different o and two different i possible. According to the vowel at the end of a word, it is chosen with which vowel the suffix will be added to the word. Back vowels “a, o, u, ı” and front vowels “e, ö, ü, i” consist of the two different groups. These two groups are formed according to the position of the tongue in the mouth. Apart from this grouping, there is also the classification of celebrities according to the shape of the chin and lips. Consonants are grouped according to their articulation points, vibrations in the vocal cords, and the place of origin of sounds. The presence of hard and soft forms of consonants according to the vibration in the vocal cords also contributes to their enrichment. An example of this situation is “c-ç, d-t, b-p, k-g” changes. It is selected the vowels and consonants in its suffixes according to the last sounds in Turkish words, which is among the agglutinative languages. In short, Turkish is evaluated both vowels and consonants from several aspects, not just one aspect. This situation is primarily effective in perceiving Turkish as a song even in daily conversations. Bu bölüm 750-1000 kelime aralığında olmalı ve İngilizce Abstract’tan farklı olmalıdır. Extended Abstract, makalenin amacını, yöntemini, materyalini, tartışma ve sonuç özetini içermelidir.

Vowels have a more melodic effect than consonants in people's speech sounds. Back vowels reflect low-pitched tones, while front vowels reflect high-pitched tones. Therefore, the assonance, which is formed by the harmony of the celebrities contributes greatly to the musicality. It is possible to mention that the musical appropriateness of Turkish is exactly related to this point. Compared to many other languages, Turkish has a lot of vowels. Turkish becomes a way of speaking with music, especially when these vowels join words with suffixes in harmony. Sounds close to low pitched sound are created by choosing suffixes containing back vowels after back vowels. However, by using suffixes containing front vowels after front vowels, sounds reflecting high pitched sounds are created.

Thus, one of the most important elements that plays a role in Turkish being a musical language is the harmony of vowels. In addition, the harmony of consonants is also very important. It is possible for consonants to reflect sounds similar to various musical instruments according to their characteristics. Alliteration occurs with the harmony of consonants. With alliteration, a musical instrument can be made to feel like it is being used, even though it is not used. For example, the consonant “ç” reminds the sound of cymbal tongs (rhythm instrument made of tongs to which tiny cymbals have been attached) and the consonant “t” reminds the sound of spoon (Anatolian Turkish traditional musical instrument). Consonants such as “ç, c, s, ş, k...” are quite successful in reflecting the fun and energetic sounds of musical instruments such as spoons and tiny cymbal tongs. In game rhymes, the entertaining and interesting structure of these sounds is generally used, while in poems with calming features such as lullabies, continuum sounds such as trill and vowels are used. In Turkish lullabies, in order to continue the melody, the sound of "ee eee" and the trill "n" sounds like "ninniii ninniii" and "iii" sounds that are not obstructed in pronunciation are used. The use of the "omm" sound in Western yoga and meditations, and the use of the "huu" sound in Eastern Sufi rituals proves the constant help of sounds in our inner journey. In fact, the preference of sounds with the same characteristics in lullabies shows that mothers have primitive but observational abilities in sound. Another factor that increases the musicality of Turkish is that it is a language that creates words with onomatopoeia and gives importance to hearing. While knocking on the door is reflected with a single sound in many languages, in Turkish it is expressed with reflection (onomatopoeia) words such as “tık tık”, “pat pat”, “küt küt”, “güm güm”, “çat çat” according to the object hit. This undoubtedly reflects how important sound is in a language and reflects them. A “tık tık” on the door makes the person who knocks on the door feel calm and using his fingers, while someone who “küt küt” on the door is thought to be angry because he is punching the door. The more angry one slams the door, perhaps with two punches, with a stronger “güm güm”. If someone is banging on the door as “pat pat” they are probably banging with the inside of

their hands. If someone knocks on the door in the form of "çat çat", he is hitting it with the iron mallet on the door.

Considering all these information and observations, it is seen that Turkish does not apply alliteration and assonance only in his poems. The most important factor in the perception of Turkish as very poetic during daily conversations is hidden in its structure suitable for alliteration and assonance. These structural features make Turkish words a musical instrument and show that Turkish speakers are musicians.

Giriş

Ses bilimsel sanat olarak açıklanabilecek "fonetik poetika" bir dilin sahip olduğu seslerin uyumuyla ördüğü sanat motifidir. Bu motifin örülmesinde en etkili olan yapı ise "ses ilmeği"dir. Sesin tanımını "Ciğerlerden gelen havanın ses yolunun herhangi bir noktasında boğumlanmasıyla meydana gelen ve kulakla algılanan titreşimlere ses adı verilir." (Özkan vd., 2006: 265) şeklinde yapmak mümkündür. Elbette bu tasvir insan ve hayvanlardaki ses içindir ki dillerin de esasını teşkil eder. Fiziki olarak incelendiğinde sadece titreşimler diyebileceğimiz sesler; diller, toplumlar, kültürler hatta coğrafyalar hakkında bilgi verebilmektedir. Fizikî mâhiyeti dışında psikolojik yansımaları da yadsınamaz. Bu nedenledir ki enstrüman seslerinden insan sesine kadar pek çok ses çeşidi, insanı farklı yerlere götürüp onlara farklı şeyler hissettirir. Ses, manevi olarak da insanın yalnız hissetmesini engeller. İnsana huzur veya güç verebileceği gibi tam zıttı olarak insanlara korku veya rahatsızlık da verebilir. Duyulan yahut çıkarılan her bir ses, bir amaca hizmet ederek duygu dünyasını aksettirir veya duygu dünyasına etki eder. Bu bağlamda şiir sanatında bizi etkileyen en önemli unsurlardan biri, edebî sanatlar içinde yer alan söz ile ilgili sanatlardır. Söz ile ilgili bu sanatların sese olan yardımını başka bir deyişle sesle olan ilgisini görmezden gelmek mümkün değildir.

Aliterasyon, "Ses tekrarı. Şiirde art arda gelen dizelerde, aynı ünsüzün veya aynı hecelerin ahenk vücuda getirecek şekilde tekrar edilmesidir." diye tanımlanmaktadır (Kaya, 2014: 66). Aliterasyon dar manada aynı ünsüzün tekrarıken geniş manada aynı özelliklerdeki ünsüzlerin tekrarıdır. Asonans ise "Şiirde veya atasözü, deyim, tekerleme ve yanılmacalarda aynı seslerin kullanılmasıdır" (Kaya, 2014: 82). Aliterasyonun tersine asonansa ünsüzler yerine ünlülerin uyumu önemlidir. Asonans aynı ünlünün tekrar etmesi olarak tanımlanabileceği gibi benzer özelliklerdeki ünlülerin kullanılması olarak da tanımlanabilmektedir.

Aliterasyon şiirin geneline yayılabilirken asonans, şiirin geneli yerine şiir parçalarında hakim olmaktadır. Tek dördümlük, tek ikilik veya geniş manada bir cümle olarak karşımıza çıkan edebi ürünlerde asonansın daha düzenli olarak kullanıldığı görülmektedir. Atasözleri ve yanılmacalar buna en güzel örneklerdir: "Değirmene girdi köpek, değirmenci vurdu kötek. Hem kötek yedi köpek, hem kepek yedi köpek" (Kaya, 2014: 82). Bu yanılmaca da "ö" ve "e" asonansı dikkat çekmektedir. Bu iki ünlü ayrı ayrı asonans teşkil etseler de ünlülerin ince sesli oluşları bakımından birlikte daha farklı bir uyumun parçası oldukları görülmektedir. Yine aynı yanılmaca aliterasyon açısından ele alınırsa "k" ve "p" ünsüzlerinin ayrı ayrı oluşturdukları aliterasyonun yanında boğumlanma tarzlarına göre değerlendirildiklerinde patlayıcı ünsüzler arasında yer almaları söz konusudur. Farklılıkları içindeki uyumları, asonansa olduğu gibi dikkat çekicidir.

Asonans ve aliterasyon geniş manası ile şiirlerde aynı seslerin kullanımınıdır. Şiirde ünlülerin tekrarı anlamına gelen asonans, ünsüzlerin tekrarına dayanan aliterasyon; şiirlerde, tekerlemelerde, atasözlerinde ve ninnilerde ahengi sağlamakta, akılda kalıcılığı arttırmakta, çeşitli duyguları yansıtmakta etkilidir. Aliterasyon ve asonansı doğru değerlendirebilmek için ünlü ve ünsüzlerin doğru anlaşılması, sınıflandırılması ve değerlendirilmesi gerekmektedir.

1. Ünlüler

Ünlüler, havanın herhangi bir engele takılmadan dudakların ve dilin yardımıyla çıkması sonucu oluşan seslerdir. Batı'da vokal olarak adlandırılan bu sesler ağız boşluğunda, dudakların ve çenenin şekline, boğumlanma sırasında ses yolunun açıklığına göre; artlık-önlük, düzlük-yuvarlaklık, genişlik-darlık, açıklık-kapalılık bakımından ayrılırlar.

1.1. Dudakların Şekline Göre Ünlüler

- 1.1.1. **Düz Ünlüler:** Dudakların iki yana gerginleşmesi sonucu oluşur (ı, i, a, e).
 1.1.2. **Yuvarlak Ünlüler:** Dudakların tam yuvarlaklaşması veya büzülerek yuvarlaklaşmasıyla oluşur (o, ö, u, ü).

1.2. Ağız Boşluğundaki Yerine Göre Ünlüler

- 1.2.1. **Kalın Ünlüler:** Dilin ağız boşluğunda geri çekilip hiçbir dişe temas etmemesiyle oluşan ardıl ünlülerdir (ı, a, u, o).
 1.2.2. **İnce Ünlüler:** Dilin ağız boşluğunda ön tarafa gelip dişlere değmesiyle oluşan öncül ünlülerdir (i, e, ü, ö).

1.3. Ağızın Açıklık ve Kapalılığına Göre Ünlüler

- 1.3.1. **Açık Ünlüler:** Dişler arasına sıkışmayan, sesletimi sırasında ağızın açık bırakıldığı ünlülerdir (a, e, o, ö).
 1.3.2. **Kapalı Ünlüler:** Dişler arasında sıkışan, sesletimi sırasında ağızın kapalı duruma geldiği ünlülerdir. I, en kapalı ünlüdür (ı, i, u, ü).

1.4. Alt Çenenin Durumuna Göre Ünlüler

- 1.4.1. **Geniş Ünlüler:** Çene ve ağız boşluğunun genişlemesi ile oluşmaktadır (a, e, o, ö).
 1.4.2. **Dar Ünlüler:** Çene ve ağız boşluğunun genişlemesi ile oluşmaktadır (ı, i, u, ü).

	Düz		Yuvarlak	
	Geniş	Dar	Geniş	Dar
Kalın	a	ı	o	u
İnce	e	i	ö	ü

Tablo 1: Türkçede Ünlülerin Sınıflandırılması (Özkan vd., 2006: 268)

a: geniş, düz, kalın

e: geniş, düz, ince

ı: dar, düz, kalın

i: dar, düz, ince

o: geniş, yuvarlak, kalın

u: dar, yuvarlak, kalın

ü: dar, yuvarlak, ince

A,E,İ,U ünlüleri yazı dilinde tek bir işaret ile gösterilmelerinin aksine çok çeşitli söylenim farklılıklarına sahiptir. “A” ünlüsü konuşma dilinde “kısa-kalın”, “uzun-kalın”, “kısa-ince” ve “uzun-ince” olmak üzere dört farklı şekilde telaffuz edilmektedir.

Kısa-Kalın A: Dilimizde en çok karşımıza çıkan “a”dır. Kar, bak, al... kelimelerinde olduğu gibi kısa, kalın olarak net bir ifade ile sesletilir.

Uzun-Kalın A: Eski Türkçe metinlerde “uzun a” mevcuttur. Ancak dilimizde yabancı kökenli sözcüklerde yaşamaya devam eder: fânî, zâlim... Tüm uzun ünlüler gibi aruz vezninde heceyi kapalı yapmaya yaramasının yanında asonans açısından da aynı harfin üst üste iki kez söylendiği hissini vererek ahenk sağlar.

Kısa-İnce A: Özellikle Arap dilinden dilimize giren sözcüklerde bulunabilen “ince a” sesi, sesletimi bakımından “e” ile “a” arasında bir özelliğe sahip olması bakımından kimi zaman “e” ile aliterasyona yardımcı olur. “İnce a” sesinden sonra sözcüğe gelen tüm ekler, büyük ünlü uyumu gereğince incelik özelliğine sahip olmak zorundadır. Dikkat kelimesi dilimize Arapça’dan girmiştir. Kendisine gelen tüm ekler ince ünlülerden seçilir (dikkat-ler-iniz-e). Saat kelimesi de günlük hayatımızda sıkça kullandığımız ve “ince a” telaffuzuna sahip olması nedeniyle “ses bakımından” büyük ünlü uyumuna uydurmak amacıyla “ince ünlü” eklerle tamamladığımız bir diğer kelimedir (saat-ler-ce). Bu kelimeler aslında büyük ünlü uyumunu bozsalarda ses bakımından uyuma hizmet ederler. Bazı Türkçe kelimelerde de “a”ların inceltilmesi söz konusudur. Kazanç anlamındaki kar ve kağıt kelimelerindeki “a”lar da sesletim bakımından “e” ile “a” arasındadır. İnce a telaffuzunda “a” ünlüsünden önce veya sonra söylenen ünsüz, “e” sesi etkisiyle boğumlanma noktası bakımından öne alınır. Böylece ardıl özelliklerini kaybederler. Kar kelimesi “kear”, kağıt kelimesi ise “keat” şeklinde sesletilir.

Uzun-İnce A: Kelime içindeki “a” ünlüsü hem uzun hem de “e” ile “a” arasında (ince) olacak şekilde telaffuz edilir. Lale kelimesi “leale” şeklindeki telaffuzuyla örnek gösterilebilir.

Kapalı E: Türkçe telaffuzda iki farklı “e” vardır. Kapalı e, “e” ile “i” arası bir sestir. Genel olarak birden fazla heceli sözcüklerin ilk hecesindeki “e” kapalıdır: benzin, elek... Sonraki hecelerde bulunan e ünlüsü açık olarak telaffuz edilir. Tek heceli sözcüklerde de “e” ünlüsü açık söylenir (ter, gel...). Açık e sesi, “a” ile “e” arasında bir sestir. Bu bakımdan “e” asonans hususunda önemli bir rol oynayarak bazen “a”laşırken bezen de “i”leşmek durumuyla söylemde bir benzerlik dolayısıyla tekrar hissi uyandırarak ahenge yardım eder.

Açık E: Bu ses “e” ile “a” arasında telaffuz edilmektedir. Gel, ver, yer, sel... gibi tek heceli kelimelerin telaffuzu bu gruba örnek gösterilebilir. Kapalı ve tek heceli bu kelimelerdeki açık “e”ler ünlülerin eklenmesiyle tek ve kapalı hece olma özelliklerini kaybettiklerinde ise daralır (gel, ge-lin; sel-se-li).

Uzun İ: Eski Türkçede uzun ünlülerin bulunduğu biliniyor. Ancak zamanla kullanımı azalmış ve bazı Türk lehçelerinde hala devam etmektedir. Türkiye Türkçesinde ise yabancı dilden gelen kelimelerde bulunur (askerî, dinî...). Kullanılan uzun i, tekrarı anımsattığı için aliterasyona hizmet eder.

Uzun-İnce U: Türkçede kullanılan Arapça kökenli kelimelerde bulunabilen bu ses kelimelerin çift ve ince bir “u” ile sesletilmesi bakımından sözcüğe zariflik katar. İnce ve uzun “u” ünsüzleri “ü” ve “u” arasında telaffuz edilmektedir. Kelimelerde “u” sesinden önce bir “i” sesi varmış gibi telaffuz edildiğinde “u” sesi incelmektedir. Sükunet kelimesi “sükiunet”; hükümet kelimesi ise

“hükümet” şeklinde telaffuz edilmektedir. Yabancı kelimelerde bulunan bu ses Araplardan çok farklı ve Türklere has bir şekilde sesletilerek Türkçeleştirilmiş, özgünleştirilmiştir.

Uzun-İnce U: Türkçede kullanılan Arapça kökenli kelimelerde bulunabilen bu ses kelimelerin çift ve ince bir “u” ile sesletilmesi bakımından sözcüğe zariflik katar. İnce ve uzun “u” ünsüzleri “ü” ve “u” arasında telaffuz edilmektedir. Kelimelerde “u” sesinden önce bir “i” sesi varmış gibi telaffuz edildiğinde “u” sesi incelmektedir. Sükunet kelimesi “sükiunet” hükümet kelimesi ise “hükümet” şeklinde telaffuz edilmektedir. Yabancı kelimelerde bulunan bu ses Araplardan çok farklı ve Türklere has bir şekilde sesletilerek Türkçeleştirilmiş, özgünleştirilmiştir.

Türkçede sekiz ünlünün olduğu söylene de müzikalite çerçevesinde incelendiğinde ve yazımdan çok sese dikkat edildiğinde yukarıda açıklananlarla birlikte Türkçede dört farklı “a”, iki farklı “e”, iki farklı “u”, ve iki farklı “o” bulunmakla birlikte “ı, ü, ö” ünlüleriyle toplam on üç ünlünün olduğunu söylemek mümkündür. Türkçede en kısa ünlü olan “ı” için ise başka bir durum söz konusudur. Kısalığından dolayı kelimenin içinde okunmuyormuş gibi görünmekte ve özellikle iki ünsüz arasındayken onların çift ünsüz gibi telaffuz edilmelerine sebep olarak aliterasyonu desteklemektedir. İki ünsüzün birleşmesiyle oluşan ses çiftleri “-st, -vç, -ft ...” vurmali sazların sesini şiire yaşımaktadır (Halil Açıkğöz, 2008; s. 88). Türkçedeki “ışık, kır, yılışık” kelimeleri sırasıyla “ışk, kr, yışk” gibi bir telaffuza sahiptir. Bu kelimeler hecelenmeden hızlı bir şekilde okuduklarında daha sert bir imaj çizebilmektedir. Vurmali sesleri andıran çift ünsüzler şiirde ritmi etkilemektedir.

Türkçede ünsüz olduğu halde asonansa hizmet eden “ğ” ve yarı vokal özelliği taşıyan “y” ünsüzleri ayrıca konuşulmaya değer niteliktedir. Ünsüzler içinde yer alan “y” yarı vokal özelliği de taşıyarak kelimelerin içinde çoğu zaman “i” sesinin devamı gibi algılanmaktadır. Böylece “i” sesi daha uzun söyleniyor gibi hissedildiğinden asonans oluşturmada da “y” sesi etkilidir.

“Ğ” ünsüzü kelime içindeki sesletim değişikliklerinden dolayı ses sanatı açısından farklı bir konumdadır. Kelime içindeki telaffuz farklılıkları nedeniyle daha çok asonansa bazen de aliterasyona hizmet eder. Ünsüzler arasında yer almasına rağmen telaffuzda kendisinden önceki ünlülerin uzun telaffuz edilmesine yardımcı olması nedeniyle asonansa katkı sağlarken kimilerince Türkçede bulunmadığı iddia edilen uzun ünlülere ses bakımından Türkçenin Türkçenin ihtiyaç duyduğunun kanıtı niteliğindedir (Sağlık-saalık, İğdir-ıdır, değil-diil...). Kimi zaman hiç telaffuz edilmediği gibi (yoğurt-yourt, dağıl-dağıl) kimi zamanda “y” sesine karşılık gelerek “y” aliterasyonuna dayalı oluşturulan dize veya kıt’alarda kullanıldığında ayrılmayarak bir uyuma vesile olup aliterasyonda tekrar miktarını artırma özelliğine sahiptir. (Beğenmek-beyenmek, değirmen-deyirmen...)

2. Ünsüzler

Ses, ses yolunda bir engelle karşı karşıya geldiğinde ünsüzler oluşur. Ses yolundaki bir hareket veya bir organ, çıkacak sesi şekillendirir. Batı’da konsonant olarak adlandırılan bu sesler, ses tellerini titreştirip titreştirmemelerine, artikülasyon noktalarından gelişle devam edişine ve artiküle edilme yerlerine göre sınıflandırılırlar.

2.1. Ses Tellerindeki Titreşimliliklerine Göre Ünsüzler

2.1.1. Titreşimli (Yumuşak) Ünsüzler: Ses tellerini titreştiren hava, bu seslerin oluşumunda boğumlanma noktasını zorlamayarak daha rahat (yumuşak) bir biçimde çıkar (b, c, d, g, ğ, j, l, m, n, r, v, y, z). Titreşimli seslerinin bazılarının

boğumlanma noktası titreşimsizlerle aynıdır. Onları birbirinden ayıran ise çıkışlarındaki yumuşaklık ve sertliktir.

- 2.1.2. Titreşimsiz (Sert) Ünsüzler:** Ses tellerini titreştirmeyen hava, bu seslerin oluşumunda boğumlanma noktasını zorlayarak daha sert biçimde çıkar (ç, f, h, k, p, s, ş, t).

2.2. Boğumlanma Noktasına Göre Ünsüzler

- 2.2.1. Patlayıcı (Süreksiz) Ünsüzler:** Hava ses yolunda bir engele çarpınca patlayarak çıkıp bir anda kesilirler (b, c, ç, d, g, k, t, p).

- 2.2.2. Sızıcı (Sürekli) Ünsüzler:** Hava daralan ses yolundan sızarak, sürtünerek çıkar. Bu nedenle nefes tükenene kadar devamlı olarak söylenebilirler (f, v, ğ, h, j, ş, l, r, s, z, y).

2.3. Duyulurluklarına Göre Ünsüzler

- 2.3.1. Akıcı Ünsüzler:** Hava genizde veya ağız boşluğunda akarak çıkar (l, r, m, n, y).

- 2.3.2. Katı Ünsüzler:** Boğumlanma yolunda kapanma yaşayarak akamayan ünsüzlerdir (b, c, ç, d, g, h, j, k, p, s, ş, t, v, z).

2.4. Boğumlanma Yerine (Artikülasyon-çıkış yeri) Göre Ünsüzler

- 2.4.1. Çift Dudak Ünsüzleri:** İki dudağın birbirine değip kapanması sonucu oluşan seslerdir (b,m,p).

- 2.4.2. Diş – Dudak Ünsüzleri:** Üst dişlerin alt dudağın iç ve dış kısmına temasıyla oluşan seslerdir (v,f).

- 2.4.3. Asıl Diş Ünsüzleri:** Dil ucunun dişlere değmesi ile oluşur (d, t, s, z, n, r).

- 2.4.4. Diş Eti Ünsüzleri:** Dilin yayvanlaşarak yan dişlere değerek damağa yaklaşmasıyla oluşan seslerdir (c, ç, j, ş, l).

- 2.4.5. Ön Damak Ünsüzleri:** Ünlülerin incelik (önlük) etkisine göre bazı ünsüzlerin çıkışı sırasında dil ucu veya dil sırtının ön damağa teması ile oluşan ünsüzlerdir (g, k, y).

- 2.4.6. Art Damak Ünsüzleri:** Ünlülerin kalınlık (artlık) etkisine göre bazı ünsüzlerin çıkışı sırasında dil sırtının art damağa yakın bir yere teması ile oluşan ünsüzleridir (ğ, ğ, k, l).

- 2.4.7. Gırtlak Ünsüzleri:** Havanın çıkışı esnasında ses tellerinin birbirine yaklaşmasıyla oluşan sese tek örnek ‘h’ sesidir. Bu sesin telaffuz edilirken Türkçe ses yapısına uygun olabilmesi için titreşim oluşturmada yahut havayı gırtlak yolunda çarptırmadan çıkarılması gerekir.

	Katı Ünsüzler				Akıcı Ünsüzler	
	Patlayıcı		Sızıcı		Patlayıcı	Sızıcı
	Tonlu	Tonsuz	Tonlu	Tonsuz	Tonlu	
Çift dudak	b	p	-	-	m	-
Diş-dudak	-	-	v	f	-	-
Asıl diş	d	t	z	s	n	r
Diş eti	c	ç	j	ş	-	l
Ön damak	g	k	-	-	-	y
Art damak	ğ	ķ	ğ	-	-	l
Gırtlak	-	-	-	h	-	-

Tablo 2: Türkçede Ünsüzlerin Sınıflandırılması (Özkan vd., 2006: 278)

Ünsüz ve ünlüleri tanımak sesleri tanımaktır. Bir dildeki sesler; o dilin, o dili konuşan insanların özelliklerini yansıtmaktadır. Türkçenin sondan eklemeli bir dil olması, büyük ve küçük ünlü uyumuna sahip olması dilimizde uyuma ne kadar önem verildiğini gösterir. Türkçe Ural-Altay dil ailesinden olup sondan eklemeli bir dildir. Eklerle türetilen yeni sözcükler büyük bir anlam zenginliği ile birlikte ses uyumunu da barındırmaktadır. Aynı eklerin aynı anlamı sağlaması ile ifadeye oluşan tekrarlar dikkat çekici hale gelir. Uyum yelpazesini genişleten ekler, kimi zaman fiilleri isimleştirir kimi zaman isimleri fiilleştirir kimi zaman fiilleri tekrar yeni bir fiil haline getirir kimi zaman ise yepyeni sıfatlar üretilmesini sağlar. Sadece değişik kelime türleri oluşturmak için değil bazen de zaman anlamı vermek amacıyla kullanılan eklerin hepsi kendisini ifade etmeye çalışan Türkçe konuşanların, belli bir ritmi yakalamasını sağlamaktadır. Bağlayıcı sesler de dilimizde ahenge yardım eden unsurlarındandır. “Günümüze kadar yazılmış olan Türkçenin dil bilgisiyle ilgili kaynaklar, değişik adlar altında bağlayıcı ses konusuna değinmişler ve bunları bağlayıcı ünlüler ve bağlayıcı ünsüzler olmak üzere iki alt konuda ele almışlardır” (Gemalmaz, 1997: 2). Ünlü ile biten kelimeye ünsüzün, yeni bir ek getirilmesine yardımcı olması gibi ünsüz ile biten bir kelimeye de ünlülerin, yeni bir ek getirilmesine yardımcı olduğu görülür. Bu yardımcı sesler kelime ile eki birleştirirken uyumu sağlamak adına değişimleri de göze alırlar. Geleceğe dair planlarını anlatan biri gelecek zaman eki ile birlikte aynı şahıs ekini de kullanarak konuşmalarını daha ahenkli bir hale getirmektedir. Bu nedendir ki Türkçe şiir dili olma konusunda oldukça şanslıdır.

Türkler gerek dilde kolaylık ilkesi gereği gerekse kendi dil estetiği anlayışlarıncaya bir sözcükte ünlülerin değişik bakımlardan aynı gruptan olmasını isterler. Sanatsallık ile dil zevki açısından bakılacak olursa arka arkaya gelen ince veya kalın ünlüler metne belli bir müzikalite katarken arka arkaya gelen dar yahut yuvarlak ünlüler ise en az çaba ilkesine hizmet eder. Dudakların biçimini yuvarlaktan düze, genişten dara alarak konuşmak şüphesiz ki zorluk teşkil edeceğinden dilde kolaylaştırma yoluna gidilerek ünlülerin dudak ve çene formuna göre düzen oluşturmaları esas alınmıştır. Bu, Türk insanının sesleri en ince ayrıntısına kadar hissettiğini gösterir. Bu nedendir ki kelimelerde ünlü ve ünsüzler uyum içinde yer almak zorundadır. Eğer uyum içinde olmayan seslerin oluşturduğu bir kelime, başka bir dilden alınmışsa da Türkçenin ses özelliklerine benzetilmek üzere ünlü ve ünsüz seslerde değişiklikler yapılır. Büyük ünlü uyumu, küçük ünlü uyumu, sert ünsüzlerin yumuşaması ve yumuşak ünsüzlerin sertleşmesi bu yüzden vardır.

Türkçede kelimeler bir araya gelip bir cümle oluşturduğu vakit büyük bir uyumla sarf edilirler. Bu uyum dilimize büyük ölçüde şiirsellik katar. Aliterasyon ve asonans bu bakımdan dilimizde oldukça fazla kullanılır. Çünkü dilimiz, yalnız şiirlerde değil günlük konuşma hayatımızda da ahenk ve uyum içindeki sesleri tercih eder.

Türkçe yansımalar ve taklitler bakımından birçok dili ardında bırakacak şekilde sese dayalı bir dildir. Aslında Türkçe sesler dilidir. Yansımalar konusunda oldukça başarılıdır. Diyebiliriz ki günlük cümlelere dahi şiirsellik katabilen yansıma sesler -onomatopoeia- de Türkçenin karakterini oluşturan bir başka özelliğidir. Türkçenin dilsel poetikasında önemli bir yere sahip olan yansıma sözcükler aslında taklidin bir ürünüdür. Aristoteles için poetik anlayışın temelinde; ritim, harmoni söz ve mısra ölçüsüyle gerçekleşen taklit bulunmaktadır (Nerimanoğlu, 2018: 85). Türkçe yansıma sözcükleriyle doğanın sesini taklit ederek doğadaki ritmi dil sistemi içerisine taşımaktadır.

Duyuşa önem veren Türk dili duyguların ifadesinde taklide yaklaşmaktadır. Yansıma sözcükler, ses-anlam ilişkisi bakımından üç farklı uyumu yansıtmaktadır: “Doğal uyum”, doğadaki seslerin dilin ses imkanları dahilinde orijinal haline en yakın şekilde yansıtılmasıdır (Gürül gürül,

tıkırdamak, hav hav...). “Çağrışımsal uyum”, doğal uyumdan farklı olarak daha rahat elde edilen bir uyumdur. Kelime-ses uyumu birebir aynı değildir (Efil efil, harıl harıl...). “Ahenksel uyum” ise bilmece, tekerleme, atasözü ve şiirde karşımıza çıkan sözcüklerin oluşturduğu parçalar üstü uyumdur (Turan, 2021: 1228)

Atasözlerimizden “Bir elin nesi var, iki elin sesi var.” bizimle yardımlaşmanın önemini paylaştığı kadar tek bir nesnenin ses çıkaramayacağı durumlarda başka bir nesnenin yardımıyla sesin oluşabileceğini gösterir. Bu noktada çıkan seslerin şiddeti önem kazanır. Aynı nesneye elimizin farklı bir bölümü ile veya farklı şiddetlerde vurursak bambaşka sesler çıkabilir. Bu sesleri kelimelerle yansıtma görevi de dillerdeki yansıma sözcüklere kalır. Öyle ki Türkçe yansıma seslerle oluşturulan kelimeler bakımından oldukça zengindir. Pek çok dilde kapıya vurmak tek bir sesle yansıtılırken Türkçe’de vurulmanın şiddetine göre “tık tık”, “tak tak”, vurulan nesneye göre “küt küt”, “güm güm”, “çat çat” gibi yansıma sözlerle ifade edilir. Bu şüphesiz ki bir dilde sesin ne kadar önemli olduğunu ve onları yansıtırken kullanılan insani seslerin değişmesi gerektiğini gösterir. Bu değişimle başka bir kelimeye (özellikle zarflar) ihtiyaç duyulmadan olay ayrıntısıyla ifade edilmiş olur. “Kapıya tık tık vurdu.” ile “Kapıya güm güm vurdu.” arasındaki fark oldukça büyüktür. Birinci cümledeki kişi parmakları yardımıyla kapıyı çalmıştır, diye düşünülürken onun sakin olduğu hissedilmektedir. İkinci cümlede ise yumrukla kapıya vurulduğu düşünülüp o kişinin öfkeli ya da acelesi olduğu hayal edilmektedir. “Kapıya çat çat vurdu.” dediğimizde ise kişinin elindeki bir nesne ile veya kapının üstündeki tokmakla kapıya vurduğu anlaşılır. Dolayısıyla kişiler hakkında bir fikre sahip olunur. “Tık tık”, “çat çat” ve “güm güm” seslerinin, sesin şiddeti dışında duyguları yansıtması gibi aliterasyon ve asonanslar da çeşitli duyguları yansıtır.

Bir duyguyu tam anlamıyla verebilmek adına kimi zaman eş anlamlı kelimelerden, sıfatlardan veya onların yerini tutabilecek eklerden yararlanılır. Türkçede çeşitli eklerin verdiği hislerden yararlanmak daha da etkili görülmektedir. Bu nedenle “çok küçük, şirin bir ev” yerine “küçücük bir ev” demek daha fazla şey hissettirmektedir. Bu sadece -cük ekinin anlamsal boyutunu değil sezgisel boyutunu da göstermektedir. Başka bir örnek vermek gerekirse “Okula giderken yanıma kitap, defter, kalem gibi dersle ilgili araçları alıyorum.” demek yerine “Okula giderken yanıma kitap mitap alıyorum.” demek bize kısa konuşma, kendimizi kolay ifade etme olanaklarından başka, seslerin tekrarı ile ilgiyi gerekli nesneye toplama olanağı da sağlamaktadır. Beynimiz benzer görüntüleri eşleştirdiği gibi benzer sesleri de eşleştirmek ister. Kısacası insanlar için benzerlik önemlidir. Bu nedenle benzer seslerden yararlanmak kimi zaman insanların dikkatini konuşulana çekmeyi başarır. Şiirleri veya secili olan metinleri can kulağı ile dinlemeye çalışmamız buna bir örnek sayılabilir.

Türkçenin eş sesli sözcükleri, aynı sesi veren ekleri; Türk şiirindeki iç, orta ve dış kafiyeyi kolaylaştırır. Bu da yazılan bir Türkçe şiirde göz için simetri oluştururken söylenen bir Türkçe şiirde kulak için uyum oluşturur. Şiirlerde hatta düzyazı metinlerde aynı eklerden, aynı gramer yapılarından faydalanılarak sözdizimsel bir uyum yakalandığı görülür. Bu şekilde son kafiyeyi destekleyen iç ve başkafiyeler de oluşturulur. Tüm bu kafiyeler çeşitlerinin ise aliterasyon ve asonansa hizmet ettiği görülür. Aliterasyon ve asonansın simetrik olarak dizelere dağılması güçlü bir ahenk oluşturmanın ilk adımıdır.

“Sözdizimsel simetri biçimleri denen yapıların genel özellikleri şöyledir:

Simetrik biçimlerin yapısı aynı gramer bağlamı içinde yerleşmelidir.

Simetrik biçimlerin öğelerinin (onları oluşturan unsurlar) sayısı aynı olmalıdır.

Sözdizimsel tekrarlarının tüm biçimlerinde söz sırası aynı olmalıdır” (Veli, 2011: 127).

Ahenk Türk şiirinde çok eski zamanlardan beri önemsenmektedir. Şiirin içindeki ses tekrarlarının fazlalığı ve bu seslerin birbirini andıran yahut aynı özellikler taşıyan sesler olması şiire müzikalite katmaktadır. Öyledir ki bu ses tekrarları hem şiirde anlatılan durumu yansıtmada bir araç olarak kullanılmakta hem de şiirin bir müzik aleti ile beraber söylendiğini hissettirmektedir. Türk şiirinin tarihine bakıldığında Türk milli sazı olarak nitelendirilebileceğimiz kopuzun ozanların vazgeçilmezi olduğu görülmektedir. Aynı şekilde şamanların vurmali çalgı aletleriyle oluşturdukları sesler yardımıyla kötü ruhları uzaklaştırdıkları inancı da Türk ritüellerinde karşımıza çıkan önemli hadiselerdendir. Bir yere el ile veya bir aletle vurulduğunda çıkan tok ses insanların içine bir ürperti vermektedir. Bu durum da bizlere bir kez daha gösterir ki şiirlerde tekrarlanan sesler veya şiir söylenirken, ritüel düzenlenirken kullanılan müzik aletleri insan ruhunu amacına uygun şekilde etkilemeyi hedeflemektedir.

3. Aliterasyon ve Asonansa Başka Bir Açıdan Bakış ve Örnekler

“Musa Adilov Azeri Türkçesinde sözdizimi tekrarları üzerine konuşurken Eski Türk şiirinin oluşmasının aliterasyonla başladığını söyler” (Veli, 2011: 49). Bu durumu kolaylaştıran şüphesiz ki Türkçenin yapısıdır. Ünsüz tekrarı anlamına gelen aliterasyon da ünlü tekrarı anlamına gelen asonans da seslerin benzerliklerinin veya tam olarak aynılarının tekrarıyla meydana gelmektedir.

Ses bakımından tekrar, bir kenara bırakıldığında tekrarın insan zihnindeki etkisine yönelindiğinde dikkatlerin bir sese çekilmesiyle birlikte özellikle bir konuya çekildiği de görülür. Ayin, ritüel, dua, büyü, meditasyon sözleri hatta hareketleri ve düşünsel yönelişleri her zaman tekrar barındırır. Bir şeyi sık sık tekrar etmenin o şeyi insana yaklaştırdığına inanılır. Bu nedenle insanlar dileklerini bıkmadan usanmadan aynı sözlerle ve belki ritüellerle Tanrı’ya iletmeye çalışırlar. Bu nedenle insanlar zikir ve duada sayılara takılırlar. Halk arasındaki “Bir şeyi kırk defa söylersen olur” inancı insanları hem korkutan hem de ümitlendiren bir sözdür. Her şeyden önce bu söz tekrarın değerini bize göstermektedir.

Şiir yazılı dönem için insanın kendisini kelimelerle ve kalemiyle anlatması olarak yorumlanabilecekken sözlü dönemde insanın kendisini ses yoluyla ifade etmesidir. Bu nedenle özellikle Türk halk kültürü içinde verilmiş eserlerin Türk halkının hissedişini ve duyuşunu yansıttığı bir gerçektir. Böylece şiirler psikolojinin sınırlarına yaklaşır. Edebiyat psikolojisi bir malzeme olarak kullanırken psikoloji de edebiyatı, toplumu irşad etmede kullanmaktadır. Ya da daha geniş kapsamda bakacak olursak seslerle insan psikolojisini yansıtan yahut insan psikolojisine yön veren sanatlar yine insanların yararına psikoloji içinde malzeme olarak kullanılmaktadır. Sesin gizemli dünyası, eski çağlardan beri gerek kötü ruhların kovularak hastalıkların bitirilmesine dayalı inançlar sisteminde gerek yüzyıllar sonra müzikle tedavi eden akıl hastanelerinin kurulmasında hep başrolü almıştır.

“Folklorun nihai hedefi, yalnızca insan ruhunun işleyişini göstermek ve açıklamak olmamakla birlikte, ilerlemesinin şu anki aşamasında dahi, psikolojik düşüncelerden vazgeçemez. Bu nedenle kendisinden çok şey beklenen sözde etnolojik yöntem, bir psikolojik kriter kullanmak durumundadır” (Marett, 1920 çev. Erdem, 2018: 145).

Ses insanların anne karnından itibaren duyarlı olduğu fiziki bir yapıdır. Zamanla beynimiz tüm sesleri, o sesler duyulurken hissettiklerimizi depolar. Sonucunda basit gelen sesler bile duyulduğunda insanları bambaşka yerlere götürür. Bu sadece bir müzik sesi değildir. Doğadan bir ses, bir makine sesi veya bir insan sesi de bizlere başka duygular hissettirir. İnternette bebekleri uyutmak amacıyla paylaşılan elektrik süpürgesi, saç kurutma makinası sesleri gibi bizim için

sadece gürültü anlamına gelen sesler, anne karnındaki sesleri yansıttığından bebeğe rahatlık vererek uykuya geçişini kolaylaştırmaktadır. Bu tarz sesler “beyaz gürültü” olarak adlandırılmaktadır. Buna ek olarak dalga sesleri, saat sesleri ve kalp sesi gibi ritmik ve sürekli devam eden monoton sesler de beyaz gürültü sayılmaktadır. İnsanların bir kısmı bu seslerde rahatladığını ifade etmektedir. Ses ciddi anlamda psikolojik bir etkiye sahiptir. Yeni doğan bebeklerde topuk kanı alma gibi ağırlı işlemlerde dinletilen beyaz gürültünün bebeklerin ağlama puanlarını düşürdüğü tespit edilmiştir (Kır, 2020: 18). Beyaz gürültünün ayrıca gaz sancısı yaşayan bebeklerde de olumlu etkisinin olduğu saptanmıştır. 0-3 aylık gaz sancısı çeken bebekler üzerinde yapılan incelemelerde beyaz gürültü CD’leri ile bu bebeklerin ağlama sürelerinin kısaldığı tespit edilmiştir (Döral, 2020: 21).

İnsanların çıkardığı sesleri doğada bulunan başka seslerle bağdaştırmak mümkündür. Yansıma sözcüklerin doğuşu bunun aslımı oluşturmaktadır. Sonbahardaki hışırtılar, haşır huşur olarak kelimeye çevrildiğinden “h, ş, s” gibi ünsüzlerle karşılanabilir. Çekiç sesleri, inşaatlardaki gürültü sesleri yine “p, ç, t, k” gibi sert ünsüzlerle karşılanabilir. Bu konuyla ilgili olarak çeşitli çalışmalar yapılmış ve çeşitli görüşler ortaya konmuştur.

“Nitekim kimi yazarların sessiz bir ortamı betimleyen bazı şiirlerde l, r, m, n gibi ötümlü ünsüzlerin sıkça kullanıldığı yolundaki savlarına, kimi yazarların da savaş sesleri canlandırılırken p, ç, t, k gibi patlayıcı seslerden yararlandığı biçimindeki görüşlerine, gözlemlerine rastlanmaktadır” (Aksan, 2013: 207)

Makalenin başında değinilen ünlü ve ünsüzlerin ayrılmasındaki en büyük etken; sesin bir engele takılıp takılmaması kriteridir. İnsanlar yoğun duygular yaşadıklarında, ani şeyler hissettiklerinde refleks olarak bazı sesler çıkarırlar. Bu seslerin çoğunlukla ünlülerin telaffuzu şeklinde olması dikkate değer bir hadisedir. Duyguların kontrolü için doğru nefes almak ve elbette doğru nefes vermek çok önemlidir. İnsanlar bu durumu hesaplamışçasına yoğun hisler yaşadıkları anlarda ciğerlerindeki havayı boşaltmak isterler. Nefeslerini ve dolayısıyla seslerini hiç bir engele takılmadan ciğerlerinden çıkarıverirler. Hisler karşısında çıkarılan seslere Türkçe çerçevesinde baktığımızda; şaşırınca “aaa”, bir şeyi çok beğenip takdir etmek isteyince “ooo”, düşünmek için zaman arama telaşına kapılınca “ııı”, bir şeyden tiksiniildiğinde “ööö” denmesi her ne kadar Türk kültürüne özgü sesleri barındırsa da diğer kültürlerde de ani duyguların ifadesinde ünlülerden ünsüzlere göre- daha fazla yararlandığı görülür. Ani duyguların aksine utanma, yalnız düşünmeye çalışma, iç dünyaya yönelme gibi durumlarda ise refleks seslerinin genellikle bir engele takılarak oluşan ünsüzlerle bitirildiği göze çarpar. Hata yapıp utanıldığında “ayy”, bir konuyu derinleşerek düşünmede “ımm”, bir şeyi idrak etmeye çalışmada “hımm” seslerinin kullanılması gibi...

Tasavvufta zikir esnasında Allah ismi zikredilirken “h” sesi göğüsten gelen hırıltılı ve sızıcı bir sestir. Allah’ın doksan dokuz isminden “Hayy” isminin seçilmesi de yine bu anlamda düşündürücüdür. İnsanların içe dönmek için acııcı seslerden yararlandığı görülmektedir. Bunu sadece Türk-İslami çerçevede değil başka din ve felsefelerle ait ritüellerde de görülür. Meditasyon yapan kişilerin “omm” veya “aum” diyerek kendi içlerine yönelmeye çalışmaları seslerin gizli dünyasının ve seslerin psikolojisinin çeşitli toplumlarca çok eskilerden bu yana algılandığının ispatıdır. Ses meditasyonlarında “a, e, i, o, u” gibi sesler de sık tercih edilmekte ve her birinin oluşturduğu titreşimin vücutta belli organlara fayda sağladığına inanılmaktadır. (Magger, 2019)

Bir çocuğu uyutmak için ünlü ya da ünsüz devam edebilen seslerin kullanılması da seslerin müziğine güzel bir örnektir. Türk ebeveynler çocuklarını “eee eee” diyerek uyuturken Ukrayna’da

“aaa aa” diye uyutulması oldukça dikkat çekicidir. Türk kültüründeki “pışış pışış” sesi ve “Mmm” sesi de çocukları dinlendirmede, sakinleştirmede seslerin sürekliliğinden yararlanıldığını gösterir. Nitekim bununla ilgili yapılan çalışmalar da bulunmaktadır. Çalışmada, bebeğin anne karnında duyduğu sesler bir gürültüyü, uğultuyu andığından bazı bebeklerin doğum sonrasında gürültüyü andıran seslere (elektrik süpürgesi, saç kurutma makinesi, araba) olumlu tepkiler verdiklerinden bahsedilmişti. Meditasyon esnasında kullanılan seslerin titreşim oluşturan sesler olması sebebiyle bir süre sonra motor sesi gibi sesleri hatırlatması söz konusudur. İnsanın dışarı olmuş hissetmesinin sebeplerinden biri olarak da bu durum görülebilir. Yine ninnilerde görülen sürekli sesler de aynı görevi üstlenmiş görünmektedir. Nitekim insanın oluşumundan hemen sonra bile seslere tepki verdiği özellikle titreşimler halinde gürültülü bir ortamda (anne karnında) duyduğu anne sesine doğumdan sonra tepki verildiği gözlemlenmiştir. Anne karnında annenin kalp atış seslerine alışan bebeklerin doğum sonrası aynı sesle rahatladıkları ve kaydedilen uterus sesi ile daha kolay uykuya daldıkları kaydedilmiştir. Hatta bebeklerin kadın seslerine daha farklı tepkiler verdiği de gözlemlenenler arasındadır (Coşar Çetin vd., 2017: 128). Tüm bunlar insanlardaki müzik kulağının bebeklikten itibaren oluşmaya başladığını göstermekle birlikte ritmin ve müziğin insanların duygu dünyası, ruh hali için ne kadar önemli olduğunu da ispatlar niteliktedir.

Sesin insanları doğumlarından ölümlerine kadar etkilediği gerçeği bilindiğinden psikoloji alanından meditasyona, müzikten şiire, hastalık tedavisinden eğlenmeye kadar pek çok alanda müzik ile sesten faydalanılmıştır ve faydalanılmaya da devam edilmektedir. Yazılı dönem edebiyatlarında sesin büyük bir öneme sahip olduğu görülse bile sözlü dönemde oluşturulan eserlerde bu önemin daha büyük boyutta olduğunu idrak etmek zor değildir. Türk şiirine bakıldığında seslerin gücünden çok eski çağlardan günümüze kadar faydalanıldığı görülmektedir.

“Alp Er Tunga Sagusu”nda ilk dörtlüğün dize sonlarında yer alan “mU” redifleri bir ağlamayı, feryadı hissettirmeye yardımcıdır. Nitekim ağlayan birini taklit ederken ellerini gözlerine götürüp “üüü” ya da “uuu” diyen kişilere rastlamak Türk kültürü içinde sık karşılaşılan bir durumdur. Ağlamanın ses taklidine benzeyen bir redife eski bir ağıtta rastlamak oldukça dikkat çekicidir. Türk milleti bu şiirde feryadını redifleriyle yansıtmayı oldukça başarılı bir şekilde yansıtmıştır:

“ Alp Er Tunga öldi mü
Issız ajun kaldı mu
Ödleğ öçin aldı mu
Emdi yürek yırtulur” (Alptekin, Şenocak, 2019: 132).

Eski Türk şiirinden günümüz şiirine kadar tüm zamanlarda sesin taklide dayanan etkisi, oluşturduğu müzikalite sözlerin şiirleşmesinde en etkili araçlardandır. Bu araç sayesinde şairler, dilin sesleriyle birlikte gerek dış dünyayı gerekse iç dünyayı en mükemmel şekilde yansıtabilmektedir: “Türk şiiriyle ilgili incelemelerden biri olan çalışmada Mehmet Kaplan, Necip Fazıl Kısakürek’in “Kaldırımlar” şiirinde sözcüklerin seslerinden de yararlanıldığını belirtmekte, ana kelimeyi teşkil eden kaldırımlar ve sokak sözcüklerinin seslerini anımsatan, ilk ve son seslemleri k ile biten sözcüklerin büyük bir toplam tuttuğuna dikkati çekmektedir (karışan, kara, kolluyor, kara sevda gibi sözcükler). Yazar ayrıca, “Tak tak ayak sesimi aç köpekler işitsin Yolumda bir tak olsun zulmetten taş kemerler” dizelerinde içeriği kuvvetle yansıtan bir ses taklidi ve alliteration olduğunu vurgulamaktadır” (Aksan, 2013: 205).

Aliterasyonu oluşturan ünsüzlerin bazıları müzik aletlerinin seslerini yansıtmakta oldukça işlevseldir. Tabloda kategorize edilmiş olan ünsüzler, sahip oldukları özelliklere göre şiirde müzik

aleti görevi görebilirler. Sonu “-n, -m” gibi akıcı olan seslerle biten heceler klasik Türk musiki sisteminde “düm” ritmini anımsatarak kudüm, davul, bendir gibi vürmalı müzik aletlerinin seslerini yansıtır. Bu sesin yansımaları şiirlerde yas ritüellerini veya şenlikleri hatırlatmaktadır (Halil Açıkgoz, 2008; 86-87). Sert ve süresiz ünsüzlerden “p, ç, t, k” vürmalı çalgılardaki “tek” sesini hatırlatırken “ç” ünsüzü ayrıca zilli maşayı ve “t” ünsüzü de kaşık sesini hatırlatmaktadır (Açıkgoz, 2008: 88).

Ünsüzler gibi ünlülerin de müzikaliteye etkileri büyüktür. Tüm ünlüler süreklilikleriyle ahenk oluşturmada yardımcıdır. Buna rağmen asonansta ahengi sağlamaya en çok katkı sağlayan ünlüler, ince ünlülerdir. “Nağme içerisinde ahengi sağlayan veya düzeltici role sahip olan seslilerdir. Çünkü sesliler müziğe göre kolay şekillenir ve kolay okunur. Sesliler içinde de çoğunlukla ince ünlüler ahenk verirler” (Karakaya, 2004: 47). Türkçe ninniler göz önünde bulundurulduğunda onların başlangıç sesleri olan motifleri, çoğu zaman ahengi belirlemek için söylenmektedir. Ninni ninni, evlerinin önü, dandini dandini, hoppala hoppala, hu hu ... gibi başlangıç motiflerinin sonlarında ünlüleri bulunması hatta genellikle ince ünlülerin bulunması dikkate değerdir. Yine ninniye bu sözlerle başlayan ninnici, bu sesleri dilediği gibi uzatarak ezginin belirlenmesini de sağlamaktadır.

“Bir vakte erdi ki bizim günümüz
Yiğit belli değil mert belli değil
Herkes yarasına derman arıyor
Deva belli değil dert belli değil” (Sever, 2013: 399)

Yukarıdaki yergi konulu türküde “d” sesiyle oluşturulan aliterasyon açıkça görülmektedir. Asıl dış ünsüzü olan “d” aynı zamanda patlayıcı bir sestir. Bu bakımdan eleştiri şiirinin ruhunu yansıttığını söyleyebiliriz. Şiir parçasında “r” sesinin de sıklığı dikkat çekmektedir. Bu ses de asıl dış ünsüzüdür. Bir diğer çok kullanılan ses ise “l” sesidir. Bu ses de dış eti ünsüzüdür. İnsanların bir şeye kızdığında, bir şeye tepki vermek isteyip kendilerini tutmaya çalıştıklarında ilk verdikleri tepkilerden biri dişlerini sıkmaktır. Bu taşlamada da dış ünsüzlerinin baskınlığı gerçekten dikkat çekicidir. Özellikle “r” ve “l” sesleri akıcılık konusunda her ne kadar “d” sesinden ayrılrsa da üç sesi bir araya getiren hepsinin dişlerde boğumlanmasıdır.

Şiirin muhtevasına göre bazı seslerin farklı işlevlerinin olduğu görülmektedir. Örneklerde eleştiri şiirlerinde kullanılan “r” sesi ile içe yolculuk ve huzur şiirlerinde kullanılan “r” sesi aynı göreve sahip değildir. Bu ses eleştiri şiirlerinde asıl dış ünsüzü oluşlarıyla ön plandayken içe yolculuk şiirlerinde akıcılığı ile ön plandadır.

Tüm sesler başka şiirlerde başka fonksiyonlar üstlenebilir. Burada önemli nokta, seslerin bir birlik oluştururken o birlikteki diğer seslerin ifade gücüne veya özelliklerine bağlı olarak değişik işlevlere sahip olabilmeleridir. Bir ses bazen kurduğu aliterasyon birliğinde akıcılığı ile ön plandayken ve sakinliği, sürekliliği temsil ederken bir başka aliterasyon birliğinde dış ünsüzü oluşu ön plana çıkabilir. Bu da ifadeye asabiyet veya netlik gibi özellikler kazandırabilir.

“Ne varlığa sevinirim
Ne yokluğa erinirim
Aşkın ile avunurum
Bana seni gerek seni” (Albayrak, 2009: 178).

Yunus’un bu güzel dörtlüğü anlam derinliğine ses derinliği de katmaktadır. Allah’ı anlatan, insanı iç dünyasına götüren bu şiirde “m, n” akıcı ünsüzlerinin kullanılışı daha önce bahsettiğimiz gibi insanın iç yolculuğunu destekleyen seslerdir. Aynı şekilde taşlama türküsünde görülen “r, l” sızıcı sesleri ise bu şiirde başka bir ifade gücü ile karşımıza çıkmıştır. Bu kez “r, l” seslerinin akıcı

özelliklerinden faydalanılmıştır. Bu durumda akıcı seslerle ortaklık kurularak başka bir şiirde farklı şeyler hissettiren seslerin, derinlik anlamı ön plana çıkmıştır. Şiirin anlam dünyası da seslerin, anlama uygun kategorize edilmesine vesile olmaktadır.

“Bahçeye perde gerdim
Altına yatak serdim
Allah yavrumu verdi
Ben muradıma erdim” (Şimsek, 2016: 37).

Mani şeklindeki bu ninni örneğinde yine “l, r, m” seslerinin akıcılığı dolayısıyla daha sakin bir imaj çizdiği görülmektedir. Özellikle dize sonundaki “-m” redifi diğer dizeye geçişte yumuşak bir zemin oluşturmaktadır. Dize sonu “m” sesi diğer dizelerin başındaki “a” sesi ile ulanarak okunduğunda mırıltı şeklindeki “m” sesinin akıcılığı ile bu dizeler, bir bütün gibi algılanabilmektedir. Özellikle ninnilerin ahenkli okunması çocukları rahatlatıp uykuya geçişlerini kolaylaştırırken bu ahenkli söyleyişe akıcı ünsüzlerin katkısı inkar edilemez.

“Yüz bin şükür sultanımız
Yine sevindi canımız
Çünkü dedi Sübhanımız
Bağışladım ümmetini” (Nerimanoğlu, 1993: 32).

Yukarıdaki dörtlükte karışık bir aliterasyon vardır. Özellikle “ş, ç, c, z, s” seslerinin oluşturduğu ahenk dikkat çekmektedir. Bu seslerden “c, ç, ş” diş eti ünsüzüken “z, s” sesleri asıl diş ünsüzüdür. Genel anlamda diş ünsüzü oldukları ifade edilebilecek olan bu seslerin çıkış noktası, birbirlerine ses olarak da benzemelerini sağlamaktadır. Müzikalite ve ahenk “z, ş, s” seslerinin sürekliliği ile desteklenirken ilahi duyguların derinliği “n, m” seslerinin içselliği ile hissettirilmektedir.

“Döndür yüzün arşıma
Döşendi döşek ferşime” (Nerimanoğlu, 1993: 32).

Şiirde “d, ş, n” ünsüzleri ayrı ayrı aliterasyon oluşturmaktadır. “Ş” ünsüzünün melodik, sızıcı sesi dize sonlarında dikkat çekici bir özelliğe sahiptir. Bir diğer uyumu yansıtan patlayıcı, tonlu “d” sesi ile akıcı, tonlu “n” sesi birlikte tam bir müzik aleti gibi çalışmaktadır. Dizelerdeki “döndür”, “yü-zün”, “dö-şen-di” kelimelerindeki hece yapısı dikkate değerdir. Aliterasyon ve asonans hecedeki yerlerine göre daha etkili hale getirilebilmektedir. Örnek olan kelimelerde “d” ile başlayan heceler bir sazın tellerine vurur gibi bir his verirken tellerin sürekli titreşimlerini ise hece sonundaki “n” akıcıları sağlamaktadır. Bu şiir örneğinde görüldüğü üzere sesler bir dilin müzik aletleridir. İkilik, asonas açısından incelendiğinde baş kısımda yuvarlaklık son kısımda ise düzlük açısından uyum görülmektedir. Şiirde ayrıca ince sesler baskındır ve daha önce zikredildiği gibi ince ünlüler, kalın ünlülere göre çok daha melodiktir.

“Yunus seni din idindi
Din nedir iman idindi” (Nerimanoğlu, 1993: 32).

Şiirde “d” aliterasyonu baskın konumdadır. Aynı zamanda “i” sesi neredeyse ara verilmeden kullanılmıştır. Bir sesin bu denli yoğun tekrarı, dizelere tekerleme özelliği kazandırmaktadır. Bu şekilde de insanların kulağında net bir iz bırakılmaktadır. Asonansta aynı sesin bu derece tekrar edilmesi dikkat çekicilikle birlikte akılda kalıcılığı da arttırmaktadır. Din edinme, iman sahibi olma gibi net konulardan bahseden şair, aynı netliği; süreksiz, patlayıcı bir ses olan “d” ünsüzünden yararlanarak ve genelde aynı ünlünün tekrarını kullanarak ifade edişte de yansıtılmıştır.

“Çıkarsun ol tonın yoksa
Noksan irer tondan ona” (Nerimanoğlu, 1993: 33).

Bu şiir parçasında ise “s” ve “n” seslerinin oluşturduğu aliterasyona ek olarak “o” sesinin oluşturduğu asonans dikkat çekmektedir. Daha genel baktığımızda kalın ünlülerle oluşturulmuş bir ahenk ağı, göze ve hatta deyimi yerindeyse kulağa çarpılmaktadır! İkilik boyunca sadece bir kez ince ses kullanılmıştır. Kalın ünlüler daha pes seslerin oluşmasına katkı sağladığından burada da ifadenin daha ciddi ve net olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Tiz ve pes sesleri yansıtan dilsel özelliklere bakıldığında art ünlüler ile dudaksıl ve artdamaksıl ünsüzler pes sesleri yansıtırken ön ünlüler ile dişsil, dişyuvasil ve damaksıl ünsüzler tiz ses özelliği taşımaktadır (İmer, Kocaman, Özsoy, 2013: 246). Tüm örneklere bakıldığında ses tekrarlarının özenle seçildiği görülmektedir. Sesler derin çizgilerle birbirinden ayrılırken bazı ortak özellikler ışığında nazikçe birleştirilmektedir. Ses, insanların kulağı ve zihni için doğum öncesinden ölüme kadar büyük bir değere sahiptir. Bu nedenle insanlar seslere kulak kesilirler. Kimi zaman anlamsız gelen sesler bile insanlar için bir zaman sonra belirli anlamlar taşımaya başlar. Müzik de bu anlamlardan birini teşkil eder. Sözlü müziklerde anlam edebi bir ifade biçimi olarak karşımıza çıkarken sözsüz müziklerde edebi anlamdan çok psikolojik anlamlarla karşılaşırız. Bu da bize sesin ne derece önemli olduğunu bir kez daha hatırlatır. Fiziksel anlamda titreşimler olarak tanımlanan sesler insan ruhu için başka başka manalara bürünmektedir. “Ses titreyişi ifade eden və bu titreyişde varlığını təsdiq edən fenomendir. Fiziki kateqoriyalarla sesi şərh və izah etmək fikrindən uzağam. Bir onu demək istəyirəm ki insanın həyəcanı, təlaş, qorxusu, sevinci, sevgisi, eşqi, taleyi... titreyiş dili ilə vücuda gələn səsdədir” (Veli, 2011: 43).

Sonuç

Tüm tekrar sanatları sesler dünyasına hizmet etmektedir. Sesler ise insanın ruhuna işlemektedir. Aliterasyon ve asonans, seslerin uyumlu olarak kullanımını sağlarken müzik aleti olmadan müzik yapmanın bir yoludur. Başka bir ifade ile ses tekrarları sözlere ahenk veren hatta sözlerdeki ses benzerliğini kullanarak kelimelerin birer müzik aleti etkisine sahip olmasını sağlayan önemli ifade araçlarıdır. Ses tekrarları sadece ahenk ögesi olarak değerlendirilirse çok sığ kalmış olur. Seslerin ilmek ilmek işlenişi, şiir içinde benzerliklerine göre adeta örülüşü insanları farklı his alemlerine de götürmektedir. Bu nedenledir ki sesin hislere tercüman olduğu söylenebileceği gibi hislerin de ses ile şekillenebileceği söylenebilir. Bu bağlamda makale boyunca değinilen ve açıklanmaya çalışılan aliterasyon ve asonans ile ilgili olarak; sözlerle müzik yapmanın ya da çalgı aleti kullanmadan müzik yapmanın en ilkel ve aynı zamanda en gelişmiş yolu olduğu ifade edilebilir. Dillerin fonetik özellikleri, fonetik poetikalarını belirlemede bir ölçütken Türk dilinin fonetik poetikasındaki gücün Türkçenin yapısıyla doğrudan bağlantılı olduğu açıktır. Aliterasyon ve asonans yüzeysel olarak ahenk oluşturan ses tekrarlarıyken derin anlamda akılda kalıcılığı arttırmalarıyla eğitim sisteminde, kültürün malzemesi olan dili kullanıcılarıyla sosyoloji alanında ve kişilerin duygu dünyalarına etki etmeleriyle psikoloji alanında faydalanılacak ses örüntüleridir. Türk dilinin yapısı aliterasyon ve asonansa etki ederken şekillenen fonetik poetikasından; eğitim, psikoloji ve sosyolojide en üst seviyede yararlanmak kanaati gelişmektedir.

Kaynakça

- Açıkgöz, H. (2008). Mahurdan Gazelde Ses Düzlemi, *İstanbul Yahya Kemal Enstitüsü Mecmuası*, 5, 70-101.
- Aksan, D. (2013). *Şiir Dili ve Türk Şiir Dili - Dilbilim Açısından Bakış* (3. Baskı). Bilgi Yayınevi.
- Albayrak, N. (2009). “Türk Halk Şiirinde Biçim ve Tür Sorunu”, *Halk Bilimi Dergisi*, 2, (3-4), 133-186.
- Alptekin, A. B. ve Şenocak, E. (2019). “Alper Tunga Destanı’nın Yeni Bir Kaynağı Olarak: Süleymanname”, *Journal of Turkish Language and Literature*, 5 (2), 127-143.

- Coşar Çetin, F., Tan, A. ve Doğan Merih, Y. (2017). “Türk Müziğinin gebelik ve Yenidoğan Üzerindeki Etkileri”, *Zeynep Kamik Tıp Bülteni*, 48 (3), 124-130.
- Döral, Ö. (2020). “Prematüre Bebeklere Uygulanan İnvaziv Girişimde Beyaz Gürültü ve Ninni Dinletisinin Ağrı ve Yaşam Bulgularına Etkisi”, [Yüksek lisans tezi]. On Dokuz Mayıs Üniversitesi.
- Gemalmaz, E. (1997). “Türkçede Bağlayıcı (yardımcı) Ses Konusu Üzerine”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 0 (7), 1-5.
- İmer, K., Kocaman A, Özsoy, A. S. (2013). *Dilbilim Sözlüğü* (2. Baskı). Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi
- Karakaya, Z. (2004). “Göstergebilimsel İşlevler Açısından Ninniler”. *Milli Folklor Dergisi*, 16 (61), 44-57.
- Kaya, D. (2014). *Türk Dünyası Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Kavramları ve Terimleri Sözlüğü*, Akçağ Yayınları.
- Kır E. (2020). “Yenidoğanlarda Ninnilerin ve Beyaz Gürültünün Emzirmenin Başlatılması Üzerine Etkisinin Karşılaştırılması”, [Yüksek lisans tezi]. Gazi Osmanpaşa Üniversitesi.
- Marett, R. R. (2018). “Psikoloji ve Folklor”, çev. Didem Gülçin Erdem, *Milli Folklor*. 118, 145-159.
- Nerimanoğlu, K. V. (1993). *Türk Dilinin Bestecisi, Ressamı ve Mimarı*. Türk Tarih Kurumu Atatürk Kültür Basımevi Merkezi Yayınları.
- Nerimanoğlu, K. V. (2018). *Türk LenguaFolkloristiğine Giriş*. İstanbul Aydın Üniversitesi Yayınları.
- Özkan, M., Tören, H., ve Esin, O. (2006). *Yüksek Öğretimde Türk Dili Yazılı ve Sözlü Anlatım* (2. Baskı). Filiz Kitabevi.
- Rayman, H. (1996). *Karacaoğlan'ın Şiirlerinde Ahenk*, Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Yogi Magger. (2019). Ses meditasyonu: Titreşimlerin Dönüştürücü Gücü. themagger.com. <https://www.themagger.com/ses-meditasyonu-nedir> adresinden 20.07.2022 tarihinde alınmıştır.
- Sever, M. (2013). *Türk Halk Şiiri* (2.Baskı). Ankara Üniversitesi Yayınevi.
- Şimşek, E. (2016). “Anonim Halk Şiiri İçerisinde Ninnilerin Yeri”, *Akra Kültür, Sanat ve Edebiyat Dergisi*, 4 (8), 33-64.
- Turan, D. (2021). “Çocuk Yazını Çevirisinde Ses Yansımaları”, *DTCF Dergisi*, 61 (2), 12221245.
- Veli K. (2011). *Ses*, Bakü: Nurlan Yayınları.
- Veli K. (2011). *Yunus Emre'nin Poetikası*, İstanbul: H Yayınları.

Çatışma beyanı

Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkisi bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Destek ve teşekkür

Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.